
Open debat

Hoog niveau of eerlijke verdeling?

Vandenbroucke, F. 2007. *Hoog niveau of eerlijke verdeling. Slim investeren en her- vormen kan er 'én-én' van maken.*¹

In het recente verleden heb ik me uitdrukkelijk verzet tegen de idee dat de welvaartsstaat van de toekomst een loutere investeringsstaat zou worden, waarin investeren in menselijk kapitaal de nood aan bescherming, en met name aan uitkeringen, zou vervangen (de 'social investment state'): in een samenleving die veroudert, en waarin hoogstaande zorg erg belangrijk wordt geacht, zijn uitkeringen (en verzorging) belangrijk, belangrijker zelfs dan vroeger. Maar, en dat is misschien in toenemende mate een verschil met vroegere opvattingen, bescherming is niet duurzaam en niet adequaat zonder investeren in weerbaarheid. Beide dimensies van de welvaartsstaat – de beschermende en de investerende – zijn noodzakelijk.

Zijn hoog niveau en eerlijke verdeling onverzoenbaar (geworden)?

In wat volgt zal ik bepleiten dat, zowel in de beschermingsagenda als in de investeringsagenda, *egalitaire doelstellingen* verzoenbaar zijn met het bereiken van een *hoog niveau*, of het nu gaat om het niveau van de welvaart, van de sociale bescherming of de kwaliteit van het onderwijs. Om het met een knipoog naar het beroemde essay van Arthur M. Okun (1975) te zeggen over de 'big trade-off' tussen 'equality' en 'efficiency': onze samenlevingen staan niet voor een onvermijdelijke 'big trade-off' tussen niveau en verdeling, tussen uitmuntendheid en gelijkheid. 'Kansen op middelmatigheid' – of het nu gaat om onderwijs of om de kwaliteit van pensioenen – zijn eigenlijk geen gelijke kansen. Om het in de econometaal te stellen: als gelijke kansen op hoog niveau mogelijk zijn, dan zijn gelijke kansen op middelmatig niveau niet Pareto-optimaal.

Let wel, niet eender welke versie van egalitarisme is verzoenbaar met hoog niveau. *Verantwoordelijkheidsgevoelig egalitarisme* is verzoenbaar met hoog niveau van prestatie: een doorgedreven beleid van gelijke kansen, waarbij mensen kansen krijgen, maar ook de verantwoordelijkheid hebben om ze te nemen. Niet op een meedogenloze wijze: mededogen speelt een noodzakelijke, temperende rol in een verantwoordelijkheidsgevoelig egalitarisme. Belangrijk is echter dat verstandige overheden er kunnen in slagen om reële gelijke kansen te creëren op een hoogstaand niveau van sociale bescherming en van op-

leiding en onderwijs. Het toekomstige stelsel van werk, scholing en inkomen heeft tot doel dat mensen – ondersteund door de samenleving – zelf meer verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de inrichting van het eigen leven, voor de eigen arbeid, voor de (samenwerking binnen de) onderneming en voor de (cohesie in de) samenleving. Naast de zorg voor een maatschappelijk verantwoorde inkomensbescherming dient het stelsel mensen maximale mogelijkheden te bieden voor volwaardige maatschappelijke participatie via werk en/of opleiding (werkzekerheid). Ik wil er dan wel sterk de nadruk op leggen dat dat 'kunnen verantwoordelijkheid dragen' ook een reëel 'kunnen' moet zijn. Anders is onze boodschap niet eerlijk, en zal ze niet eerlijk overkomen.

'En-én' is mogelijk

Ik wil deze optimistische boodschap illustreren met drie reeksen van kruisdiagrammen, waarbij ik

meteen een grote sprong maak van functies naar instituties. Mijn kruisdiagrammen brengen de arbeidsmarkt, de inkomensverdeling en onderwijsprestaties in beeld.

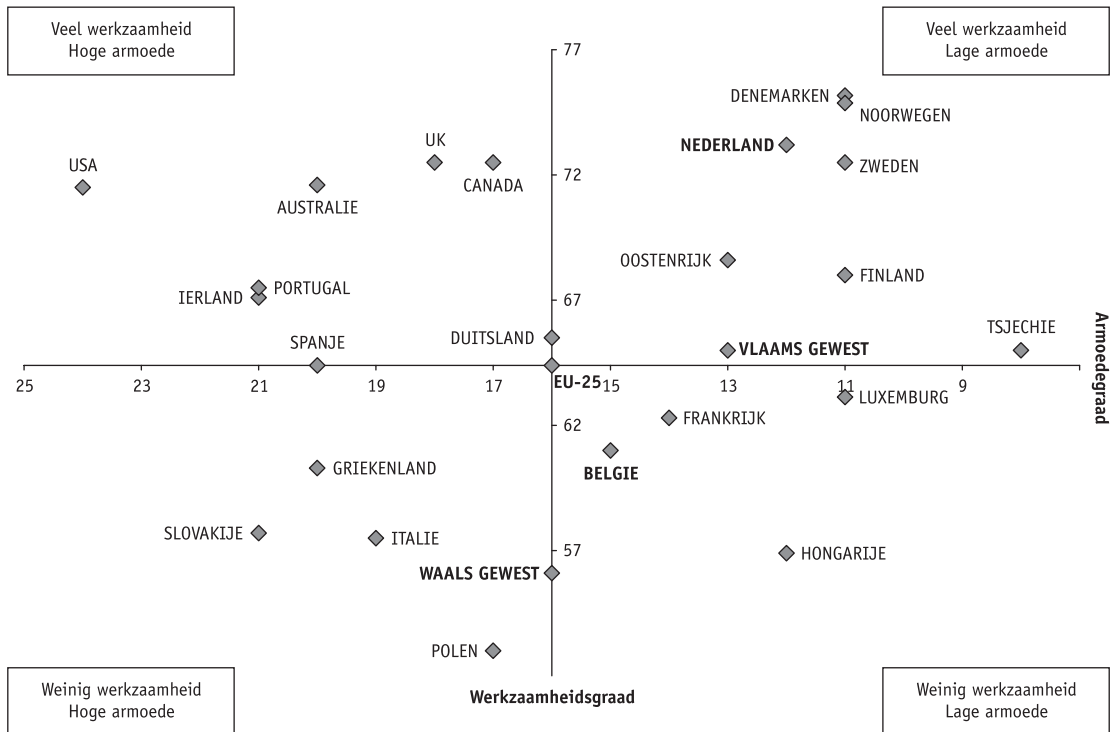
Een 'trade-off' tussen werk en armoede?

Een eerste kruisdiagram (figuur 1) positioneert de EU-25, samen met de VSA, Canada en Australië, op de klassieke werkzaamheidsindicator in combinatie met een indicator voor armoede (het aandeel van de bevolking met minder dan 60% van mediaan equivalent inkomen, na transfers). Als je naar de prestaties kijkt, dan blijkt er geen correlatie tussen de hoogte van de werkzaamheidsgraad en de graad van armoede. Er is alleszins geen sprake van een 'trade-off'. De landen in het kwadrant rechts-

boven scoren op beide indicatoren goed: zij hebben in vergelijking met de gemiddelde prestatie van de Europese lidstaten èn een hoge werkzaamheidsgraad èn weinig armoede. Hier vinden we de noordelijke landen, maar ook Nederland. België presteert eerder middelmatig qua armoede en slecht qua werkzaamheid. België dekt bovendien twee zeer verschillende realiteiten. Qua armoede scoort Vlaanderen iets slechter dan Nederland, maar beter dan het Europese gemiddelde; de werkzaamheidsgraad komt overeen met het Europese gemiddelde. In Wallonië is de armoede significant hoger dan in Vlaanderen en qua werkzaamheid is er een reuzengroot probleem.

Van landen die zich in het kwadrant rechtsboven bevinden kan men veronderstellen dat ze er gemakkelijker in slagen een hoog niveau van wel-

Figuur 1. Werkzaamheidsgraad (in personen) en armoede

Bemerking: Armoedegrade is het aandeel van de bevolking met minder dan 60% van het mediaan equivalent inkomen na transfers.

Bron: OESO (2005), EUROSTAT (2005)

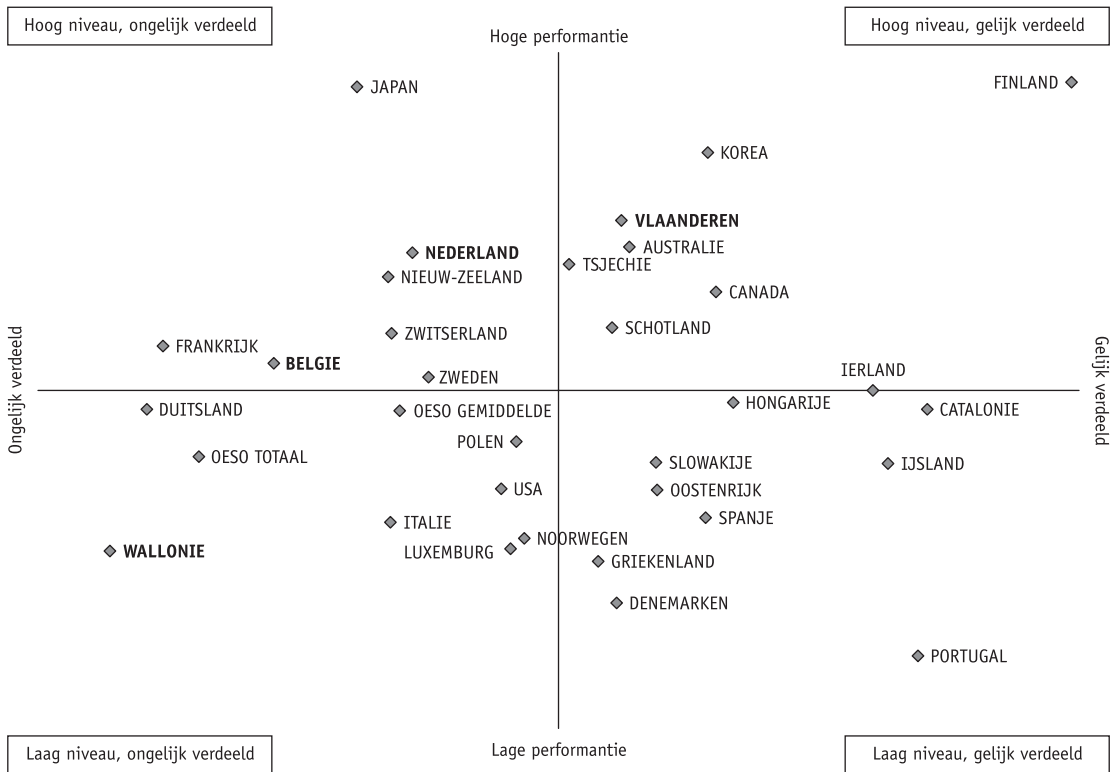
vaart te combineren met een hoog niveau van sociale bescherming en eerlijke verdeling, met name ook voor wie zwak staat in de samenleving.

Daarbij moet meteen een belangrijke voetnoot geplaatst worden. Het kruisdiagram drukt de werkzaamheidsgraad uit in personen. Daarvoor zijn argumenten: als je de vraag stelt of mensen kansen krijgen om te participeren, dan reken je best in personen. Maar als het gaat om het economische draagvlak voor duurzame bescherming, dan kan je de arbeidsdeelname best bekijken in voltijdse equivalenten. Drukt men dit kruisdiagram uit in voltijdse equivalenten, dan verschuift bijvoorbeeld Nederland naar het kwadrant rechtsonder. Dat heeft natuurlijk te maken met het ten opzichte van België en andere West-Europese landen zeer grote aandeel van deeltijdarbeid in de totale werkgelegen-

heid. In zulke situatie is het vergroten van de arbeidsparticipatie in uren door bijvoorbeeld grotere deeltijdbanen erg belangrijk om de vergrijzingslast op te vangen.

Ook bij de armoedecijfers moet een voetnoot geplaatst worden. We zien dat het armoederisico bij ouderen in België, en in Vlaanderen en Wallonië afzonderlijk, véél groter dan is dan bijvoorbeeld in Nederland. In het licht van de toenemende vergrijzing is dat een minder goed uitgangspunt. Het betekent immers dat de komende Belgische regeringen niet alleen budgettaire middelen zullen moeten vrijmaken om de kost van de vergrijzing voor te bereiden en de bestaande welvaartsstaat te consolideren, maar ook om de sociale bescherming van de ouderen te verbeteren.

Figuur 2.
Resultaten wetenschappen en spreiding van de resultaten

Bron: PISA 2003 (OESO)

Een 'trade-off' in het onderwijs?

Ook inzake onderwijsprestaties is er geen 'big trade-off' tussen het niveau van de prestaties en de spreiding ervan. Dat wordt geïllustreerd door de resultaten van PISA 2003. We nemen hier het voorbeeld voor wetenschappen, maar gelijkaardige resultaten kunnen we optekenen voor wiskunde en leesvaardigheid. De verticale as van volgend kruisdiagram (figuur 2) brengt de gemiddelde prestaties bij de PISA-toetsen in een reeks van landen in beeld. Op de horizontale as meten we voor elk land het verschil tussen de prestatie van leerlingen op percentiel 25 en percentiel 75, als een maatstaf voor de spreiding van de resultaten.

De kruising van de twee assen geeft het rekenkundig gemiddelde weer van de landen- of regiocijfers voor respectievelijk de gemiddelde prestatie en de spreiding. Bij de berekening van dit rekenkundig gemiddelde worden landen en regio's met een zeer verschillend bevolkingsaantal qua gewicht gelijkgeschakeld. Daarom breng ik ook het 'OESO-totaal' in beeld, wat staat voor het globale gemiddelde en de globale spreiding van de prestaties, berekend op basis van de individuele resultaten van alle leerlingen die aan de testen deelgenomen hebben.

Merk op dat Scandinavië, op basis van deze gegevens, voor de Lage Landen niet echt het grote voorbeeld inzake onderwijs kan genoemd worden. Finland doet het over het algemeen zeer goed, qua niveau en verdeling, maar dat geldt niet voor Zweden, Noorwegen en Denemarken. De Verenigde Staten vormen zéker geen voorbeeld, en dit mag onderlijnd worden, vermits we er in Europese debatten vaak vanuit gaan dat de Verenigde Staten ons de weg wijzen van de kenniseconomie.

Vooraleer ik aan mijn derde 'trade-off' kom, ga ik eerst in op twee vragen. De eerste luidt als volgt: zijn landen die erin slagen om de 'big trade-off' tussen niveau en verdeling te overwinnen inzake investeren in menselijk kapitaal (afgemeten aan hun onderwijsprestaties met vijftienjarigen) ook beter gewapend om de 'big trade-off' te overwinnen inzake sociale bescherming (hoge werkzaamheid combineren met lage armoede), en vice versa? Dat lijkt een aantrekkelijke stelling, maar bij vergelijking van de kruisdiagrammen ziet men meteen dat

het antwoord empirisch niet evident is. Er zijn enkele indicaties (met name de positie van Finland, of een vergelijking tussen Canada en de VS) maar ook tegenvoorbeelden. De tweede vraag luidt als volgt: zouden landen die erin slagen om de *beide* 'trade-offs' te overwinnen, en zich dus in beide kruisdiagrammen rechtsboven bevinden, beter in staat zijn om de uitdagingen van vergrijzing en globalisering aan te gaan dan andere landen? Zouden deze landen een hoog niveau van welvaart en bescherming gemakkelijker kunnen *blijven* combineren met weinig armoede en adequate bescherming – waarbij bescherming zowel staat voor het verzorgen als het verzekeren? Het antwoord op die tweede vraag lijkt om verschillende redenen positief. Het is hoe dan zaak om zich steeds rechtsboven te bevinden, zowel in het armoede-werkdiagram als in het onderwijsdiagram, los van de vraag of het ene het andere op korte termijn faciliteert.

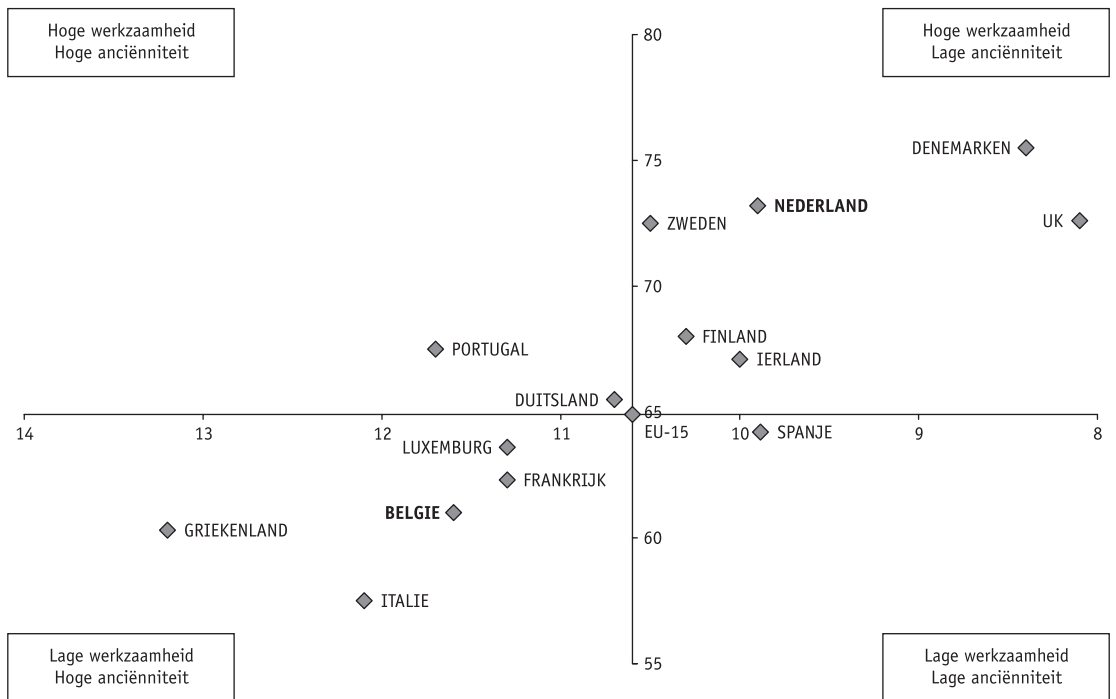
Een 'trade-off' tussen mobiliteit, flexibiliteit en werkzaamheid?

Het volgende (figuur 3) kruisdiagram onderzoekt of er een 'trade-off' bestaat tussen mobiliteit (gemeeten aan de hand van de gemiddelde anciënniteit van werknemers, een indicator waarvan we weten dat hij samenhangt met flexibiliteit op de arbeidsmarkt) en werkzaamheid. De horizontale as geeft de werkzaamheidsgraad weer en de verticale as de gemiddelde anciënniteit van werknemers. In tegenstelling tot wat mensen vaak denken, zijn mobiliteit en flexibiliteit geen vijanden van een hoge werkzaamheidsgraad. Integendeel: voor zover er een relatie kan geduid worden, lijkt ze eerder positief.

Let wel, voor de individuele werknemer kan een pleidooi voor flexibiliteit en mobiliteit zeer bedreigend overkomen. We moeten het gebrek aan individuele zekerheid wat gepaard gaat met meer flexibiliteit en mobiliteit niet wegcijferen, laat staan proberen 'op te leuken'. Het is het perspectief van de arbeidsmarkt als systeem die tot een positieve conclusie leidt inzake flexibiliteit en mobiliteit. In een wereld die snel verandert – en dat hangt onmiskenbaar samen met globalisering – zijn flexibiliteit en mobiliteit op de arbeidsmarkt immers een noodzaak als we voldoende jobs willen. De inzet is: de noodzakelijke inspanning die daarmee sa-

Figuur 3.

Gemiddelde anciënniteit en werkzaamheid

Bron: Belgische Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, Verslag 2006.

menhangt, voor zoveel mogelijk mensen haalbaar, draagbaar en aanvaardbaar te maken. Het kruisdiagram brengt overigens twee erg verschillende modellen van mobiliteit en flexibiliteit in beeld: het sociaaldemocratische van Noord-Europa enerzijds, en het Angelsaksische van Ierland en het Verenigd Koninkrijk anderzijds (zie ook Muffels en Luijckx, 2004).

Stand van zaken in België?

België bevindt zich duidelijk niet rechtsboven, in geen van de drie kruisdiagrammen. Er zijn dus redenen om ons zorgen te maken. Als we de zaken op hun beloop laten, dan dreigen we op langere termijn terecht te komen in wat bij dat motto past, een eerder liberale realiteit met een verzwakte overheid die niet bij machte is sociale rechtvaardigheid te garanderen. Zeer geleidelijk is dit risico vandaag duidelijk aan het worden op het vlak van de sociale bescherming (Cantillon, 2005). Het blijkt

ook uit de hoogte en de evolutie van de werkloosheidscijfers. De globale achterstand die de Belgische arbeidsmarkt heeft ten aanzien van de ontwikkeling in de EU wordt niet ingelopen. België herbergt twee regio's (Brussel en Wallonië) waar de werkloosheid niet alleen zeer hoog is, maar waar de evolutie ook losgekoppeld lijkt van de werkloosheidsontwikkeling in de rest van Europa en in Vlaanderen. Deze vaststelling mag echter niet leiden tot Vlaamse zelfgenoegzaamheid. In Vlaanderen kampen we, ondanks het feit dat de werkzaamheidsgraad niet uitsteekt boven het Europese gemiddelde, in toenemende mate met een krappe arbeidsmarkt. Het mobiliseren van beschikbaar talent is bij ons al de grote uitdaging.

Willen Vlaanderen en België Okuns 'big trade-off' overwinnen, dan moet de samenleving open staan voor hervormingen op de arbeidsmarkt, in de sociale zekerheid en in het onderwijs. De verandingsgezindheid wordt evenwel niet gediend door al te grote slingerbewegingen of een hardvochtig

discours. Maar ook niet door sussende verhalen die de nood aan inspanning ontkennen.

Hervormingen in onderwijs: voortdurend verstandig vernieuwen

Het onderwijs, of het investeren in menselijk kapitaal, staat in de kern van de verzorgingsstaat. 'Verheffen' is inderdaad een wezenlijke kerntaak van de moderne sociale politiek. Sociale promotie dan ook nog steeds de essentie van waar het vanuit sociaal politiek gezichtspunt in onderwijs om gaat: duurzame opwaartse sociale mobiliteit, die over de generaties heen doorwerkt. Progressieve mensen lijken de laatste decennia enigszins teleurgesteld in de verheffingsmogelijkheden van het onderwijs, door de weerklank van sociologische studies die de reproductie van sociale ongelijkheid in en door het onderwijs vooropstellen. Zij hebben ongelijk: blijvende sociale ongelijkheid in en door het onderwijs is geen argument tegen verheffing. Ook al heeft het onderwijs niet gezorgd voor een correctie op sociale ongelijkheid, de kansen op verheffing en sociale mobiliteit voor de zwakken zijn wel gelijk sterk gegroeid.

Die kansen zijn met de globalisering niet verdwenen, integendeel. Het is een misvatting dat globalisering onherroepelijk tot een wereldwijde (neerwaartse) nivellering zou moeten leiden. Globalisering maakt ook differentiatie en dus kansen op sociale politiek mogelijk. Hoe moeilijk buitenlandse modellen ook 'over te planten' zijn, en hoe specifiek met name de Finse situatie ook is, een land als Finland toont aan dat de sociale en onderwijspolitiek juist wel de ruimte kunnen scheppen voor nieuwe combinaties van modernisering, welvaarts-groei, sociale bescherming en sociale mobiliteit. Een onderwijspolitiek die wil voorbereiden op globalisering mag dus de verheffing niet opgeven. Integendeel, de sociale ambities moeten juist versterkt worden, door gelijke kansen voor allen op onderwijs van hoge kwaliteit te waarborgen. Dat is wat in het oude verheffingsideaal zo centraal staat: alle talenten kansen geven door goed te zijn voor de sterken en sterk voor de zwakken.

Globalisering zorgt voor een meer kritische omgeving voor sociale en onderwijspolitiek. Foute beleidskeuzes sorteren sneller dan vroeger negatieve

maatschappelijke effecten. In die zin is het belangrijk om van elkaar te leren. Landen vergelijken die in nagenoeg dezelfde sociaaleconomische en culturele ruimte leven, levert belangrijke inzichten op over de effectiviteit van het gevoerde beleid. Zo kunnen we vandaag leren van de comparatieve onderzoeksgegevens van de OESO, de Europese Unie en anderen. We spitsen ons hier toe op de vergelijking van Vlaanderen en Nederland.

Performantie en spreiding in Vlaanderen en Nederland

Als we de cijfers mogen geloven, dan investeert Vlaanderen – in budgettaire termen – relatief meer in onderwijs dan Nederland. De overheveling van de onderwijsbevoegdheid naar de Vlaamse Gemeenschap heeft er mede voor gezorgd dat onderwijs tijdens de jaren negentig niet het voorwerp was van de besparingsoefeningen die de federale overheid moest organiseren. Dit typisch Belgische institutionele gegeven is een belangrijk verschil met de Nederlandse situatie, waar de hele publieke sector meer onderworpen werd aan bezuinigingsoperaties. Nu is de budgettaire vergelijking over landsgrenzen altijd moeilijk en riskant. Bovendien zijn centen weliswaar een essentiële randvoorwaarde, maar niet meer dan een randvoorwaarde. Denemarken investeert meer in onderwijs dan Vlaanderen en Nederland, maar doet het in PISA veel minder goed. Vlaanderen en Nederland scoorden beiden wel zeer goed in de PISA2003-resultaten; Vlaanderen in meer dan één opzicht zelfs iets beter. We bevinden ons samen met enkele noordse landen aan de top van Europa. Toch is zelfgenoegzaamheid een slechte raadgever. Juist als men goed scoort, wordt het van kritisch belang welk beleid gevoerd wordt. 'Rust in het onderwijs' is niet de juiste leidraad. De tekorten in de verheffingsfuncties zijn immers onaanvaardbaar groot en vereisen een bedachtzaam maar krachtadig beleid: 'voortdurend verstandig vernieuwen'.

De beide landen – Vlaanderen zelfs iets meer dan Nederland – hebben als belangrijkste probleem dat ze goede algemene resultaten combineren met een zeer grote spreiding, die daarenboven ook nog eens sterk sociaal gedetermineerd is. Er is met andere woorden een fundamenteel probleem op het vlak van gelijke kansen op hoogstaand onderwijs. Mis-

schien is het probleem zelfs nog fundamenteler: om voor de sterken kwaliteit te garanderen, aanvaarden we soms mislukking van de zwakken. We realiseren met andere woorden wellicht voor een deel uitstekend onderwijs door leerlingen te sorteren in plaats van de talenten van iedereen tot ontwikkeling te brengen. Dé grote uitdaging is de kloof dicht te brengen tussen leerlingen en scholen die uitstekend presteren en zij die veel minder goed presteren.

Om deze uitdaging aan te pakken, is een beleid nodig op twee niveaus: het macrobeleid van de onderwijsstructuren en institutionele karakteristieken van leerwegen en het mesoniveau van scholen en lerarenteams. Sommige structuurhervormingen zijn nodig, maar zijn weinig effectief wanneer niet tegelijk een beleid wordt gevoerd om de beleidskracht van scholen te versterken (bijvoorbeeld waardering van directies verbeteren, leraren aanspreken op de schoolgebonden taken in hun opdracht, samenwerking tussen scholen stimuleren, evaluatie van leraren operationeel maken, enzovoort).

Nood aan microbeleid

Er moet meer werk gemaakt worden van de evaluatie van scholen. In Vlaanderen zijn er geen centrale examens en hebben we geen meetinstrument zoals de Nederlandse CITO-toetsen. Scholen hebben in Vlaanderen wel de plicht om de eindtermen voor het gros van de leerlingen te bereiken. Deze responsabilisering van scholen heeft grote voordelen, maar vergt tegelijk ook krachtige feedbackmechanismen. Scholen moeten geregeld in de spiegel kunnen kijken en hun prestaties kunnen vergelijken met die van andere scholen om zichzelf te verbeteren. Dit betekent niet dat we moeten evolueren naar een systeem van publieke vergelijking en ranking. In een quasi markt die Vlaanderen met zijn grote vrijheid van schoolkeuze kent, is het risico op verdere segregatie immers erg groot. Scholen moeten wel de beleidskracht kunnen ontwikkelen om in hun specifieke omgeving het best mogelijke schoolbeleid te kunnen voeren. Evaluatie en feedback moeten een informatierijke omgeving creëren waarin scholen en lerarenteams in staat zijn zichzelf te verbeteren.

Een ander cruciaal thema is dat van lerarenrecrutering en -opleiding. Onlangs werd op een OESO-se-

minarie de vraag gesteld waarin het Zweedse onderwijssysteem verschilt van het Finse, in een zoektocht naar verklaringen voor het minder presteren van Zweden. Slechts één zeer opvallend verschil kon weerhouden worden: Finland stelt hogere eisen aan het lerarenkorps en investeert er meer in. Door de huidige inspanningen om de lerarenopleiding te versterken, beter af te stemmen op de noden van het lerarenberoep en inhoudelijk te verbeteren, moeten we ook de recrutering van leraren kwalitatief kunnen verstevigen. Samen met het verbeteren van de verloning, zeker voor de laagste categorieën, kunnen we zo de voorwaarden creëren om het lerarenberoep aantrekkelijk te houden.

Als men de vraag stelt wat de eigenschappen zijn van onderwijssystemen die zich in de kruisdiagrammen in het kwadrant rechtsboven bevinden, dan komen de volgende thema's steeds terug: een overheid die duidelijk de richting aangeeft, maar scholen toch voldoende autonomie gunt; scholen die voor zichzelf doelen stellen en die ambitieus najagen; daarbij ook de aspiraties van en voor hun leerlingen hoog houden; en een overheid die de beleidskracht van scholen ondersteunt door een informatierijke omgeving en een doorgedreven professionalisering van het lerarenkorps. Verwijzend naar de twee concepten van vrijheid van Isaiah Berlin (1958) kunnen we de uitdaging als volgt samenvatten: de autonomie die we aan scholen moeten geven is geen vorm van negatieve vrijheid ("blijf van mijn erf!"), maar een vorm van positieve vrijheid (de bekwaamheid om voor zichzelf doelen te stellen en die ook te realiseren).

Nood aan macrobeleid

Een eerste belangrijk facet is de versterking van de vroegschoolse educatie, het kleuteronderwijs. De hoge participatie van kleuters aan het onderwijs (reeds vanaf de leeftijd van drie jaar) is één van de sleutels voor de goede prestaties van het onderwijs in Vlaanderen. Het is van belang de kleuterparticipatie nog verder op te trekken, door juist de meest kwetsbare doelgroepen bij wie vroege schoolparticipatie veel voordeel zou kunnen opleveren, te overtuigen hun kleuters naar school te sturen. Vroege schoolparticipatie is ook van cruciaal belang voor de verwerving van de Nederlandse taal bij allochtone kinderen. Vroege taalverwerving in

het Nederlands is een erg belangrijke voorwaarde voor schoolsucces en dus voor het realiseren van verheffing.

De remedies voor een tweede verheffingstekort, namelijk in het secundair of voortgezet onderwijs, lijken minder voor de hand te liggen. Het is hier zoeken naar het juiste evenwicht. Door de vroege industrialisatie hebben wij een sterk ontwikkeld technisch en beroepssecundair onderwijs, waarvan de kwaliteit vaak gemiddeld goed is, maar met zeer grote kwaliteitsverschillen tussen scholen en een sterke sociaal gedetermineerde segregatie ten opzichte van het algemeen vormend onderwijs. In de toekomst moeten jonge mensen de kans krijgen zich in de laatste jaren van het basisonderwijs en de eerste jaren van het secundair onderwijs te oriënteren en alle mogelijkheden tot talentontwikkeling te verkennen. We willen evolueren naar een situatie waarbij de schoolkeuze naar secundair onderwijs minder dan vandaag wordt gepercipieerd als een keuze voor een algemeen vormende en tegen een technische/beroepsgerichte leerweg. Dit moeten we kunnen veranderen, door de studiekeuze beter te begeleiden, minder te laten afhangen van sociaaleconomisch en sociaalcultureel kapitaal en veel meer in te zetten op talentontwikkeling.

Wat de latere jaren betreft, vrees ik dat het fout is te veronderstellen dat men de sociale selectie in leerwegen kan verminderen door de 'comprehensivering' nog verder dan de eerste jaren van de secundaire school door te trekken. Het is weinig zinvol jonge mensen te lang in leerwegen te houden die voor hen weinig zin hebben. Ik verwacht echter ook niet veel heil van meer flexibilisering en schakelmogelijkheden. Voor sommige jonge mensen kan heroriëntatie zinvol zijn, maar 'shopping' tussen uiteenlopende leerwegen moeten we niet aanmoedigen. Zowel in algemeen vormende als in beroepsgerichte trajecten noodzaakt een kwaliteitsvolle ontwikkeling van talenten in een bepaalde richting toch enige volgehouden tijdsinvestering om tot effectieve resultaten te leiden. Het heeft weinig zin de illusie aan te wakkeren dat men steeds opnieuw kan kiezen. Dit alles neemt niet weg dat goede doorstroommogelijkheden (na afronding van een opleiding) van groot belang blijven.

In elk geval moeten we meer investeren in kwaliteitsvol technisch en beroepssecundair onderwijs. Wanneer

de overheid het signaal geeft dat deze onderwijsvormen kwaliteit bieden, en wanneer de mensen dat signaal als *bona fide* ervaren, zal ook het sociale en culturele stigma eroderen. Hiertoe wordt onder meer geïnvesteerd in de basisuitrusting van technische scholen en zijn proefprojecten van onderwijsvernieuwing geïnitieerd. Nu moeten we ook nog meer inzetten op de goed geïnformeerde studiekeuze: die laten we nu al te vaak ongeleid plaatsvinden. De enige zinvolle weg is nog meer te investeren in waardering voor en in de kwaliteit van deze leerwegen, en zo toekomstgerichte mogelijkheden te creëren voor talenten van grote groepen jongeren voor wie de algemeen vormende en doorstromingsgerichte leerwegen niet de juiste oplossing zijn. De waardering voor TSO-BSO hangt uiteindelijk samen met de intrinsieke kwaliteit: op dat punt moet de lat hoog gelegd worden. Ook knappe, sterke leerlingen moeten kunnen en willen kiezen voor technische studierichtingen. Mogelijk kunnen we in ons land zo voor een deel de frustratie tegengaan van Vlaamse werkgevers die geen geschoolde potentiële werknemers vinden en dat in toenemende mate aan het onderwijs, met name aan een falend studiekeuzebeleid, lijken te verwijten.

Verder mag de maatschappelijke en politieke druk op kwalificatie niet verminderen. Het in vraag stellen van de sociaalpolitieke ambitie om elke jongere met een startkwalificatie op de arbeidsmarkt te laten komen, riskeert ook een vrijgeleide te zijn voor een *laissez faire* houding, zowel bij de overheid, de gezinnen als de jongere zelf. Ambitie en verantwoordelijkheid zijn bij elkeen noodzakelijk voor een succesvol verheffingstreven. De startkwalificatie doorschuiven naar het levenslang leren mag geen maatschappelijk uitstelgedrag betekenen, dat een alibi voor mislukte verheffing riskeert te worden. De kans dat laaggekwalificeerden via permanente educatie nog gekwalificeerd geraken is immers klein.

Wat het hoger onderwijs betreft, geloof ik dat er nog naar een verdere verhoging van de participatie aan het postsecundair, inclusief het hoger onderwijs, moet gestreefd worden. Blijvende definitieven meetproblemen in deze indicatoren maken vergelijkingen moeilijk, maar duidelijk is dat zowel in Nederland als Vlaanderen de deelname aan hoger onderwijs ten opzichte van de relevante leeftijdscop

horte stijgt. In Vlaanderen ligt die zelfs nog iets hoger dan in Nederland. Het is nog geen uitgemaakte zaak of we becijferde participatiedoelstellingen moeten formuleren, zoals een aantal landen doen. Belangrijker nog dan instroom zijn immers de resultaten die geboekt worden in het hoger onderwijs. In het nieuwe financieringssysteem dat voor het hoger onderwijs in Vlaanderen is uitgewerkt, wordt sterk rekening gehouden met de output aan verworven studiepunten en diploma's (zodat het stelsel gedifferentieerder is dan de Nederlandse resultaatfinanciering) en wordt voor studenten ook een leerkrediet ingevoerd. In Vlaanderen zijn universiteiten en hogescholen sterk bezig met de flexibilisering van leertrajecten en via de outputfinanciering worden zij daarbij toch ook op het rendement van trajecten gericht.

Succes en kwaliteit boeken in het hoger onderwijs zijn essentiële doelstellingen indien we gelijke kansen willen realiseren. Terwijl de eerste democratiseringsgolf van de jaren zestig en zeventig louter de nadruk legde op het verbeteren van de participatie, moet een tweede democratisering op gang gebracht worden die daarnaast ook gelijke kansen op resultaat en kwaliteit beoogt. We moeten de participatie aan het hoger onderwijs verder verbreden, naar nieuwe doelgroepen – vooral de jongeren van allochtone herkomst – en de latere instromers in tweedekanstrajecten. Maar we moeten door betere studieoriëntatie en -begeleiding ook het rendement van studietrajecten voor kwetsbare studenten verbeteren. Via het leerkrediet spreken we daarbij studenten ook op hun eigen verantwoordelijkheid voor hun studietraject aan.

Een bijzondere kans op het versterken van de verheffingsfunctie lijkt mij te liggen in korte postsecundaire opleidingen. We moeten vermijden dat er door de upgrading van de bacheloropleidingen een kwalificatieval ontstaat na het secundair onderwijs. Korte, arbeidsmarktgerichte opleidingen op wat in de Europese kwalificatiestructuur als niveau 5 wordt aangeduid, zijn sociaaleconomisch en vanuit gelijkheidsdoelstellingen erg interessant. In Vlaanderen maken wij werk van een wettelijke regeling om zowel secundaire scholen, hogescholen als centra voor volwassenenonderwijs in staat te stellen van start te gaan met opleidingen op dit kwalificatieniveau.

Hervormingen op de arbeidsmarkt: vicieuze cirkels doorbreken

Uit het eerste kruisdiagram bleek dat de noordelijke landen een hoge werkzaamheidsgraad combineren met een lage armoedegraad. Ook Nederland sluit ogenschijnlijk bij de noordelijke cluster aan in termen van personen, maar niet in termen van voltijdse equivalenten. België doet het slecht en binnen België situeert Vlaanderen zich op het gemiddelde Europees niveau en Wallonië ver eronder. In België worden we vooral geconfronteerd met een gebrekkige activering, te weinig mobiliteit en flexibiliteit, relatief weinig levenslang leren bij werknemers, een scherpe kloof tussen de activiteitsgraad beneden de vijftig en boven de vijftig.

In België en Vlaanderen kan je spreken van vicieuze cirkels, die gevoed worden door (grotendeels onjuiste) overtuigingen en deze (grotendeels onjuiste) overtuigingen op hun beurt in stand houden. Wie een draagvlak wil creëren om systeemkenmerken grondig te veranderen, zal op deze overtuigingen moeten inwerken.

Activering: nog veel te doen

België is zeer laat de weg ingeslagen van activering van werkzoekenden. In de aanpak van de werkloosheid kent België sinds meer dan vijftien jaar een situatie waarin de gewesten instaan voor de begeleiding van werkzoekenden, terwijl de federale overheid instaat voor de werkloosheidsuitkeringen en het handhavingsbeleid ten aanzien van werkwillegheid. Deze schizofrene situatie heeft gedurende vele jaren een doordachte, activerende aanpak van de werkloosheid bemoeilijkt. Als je een goed evenwicht wil tussen ondersteunen en motiveren, tussen rechten en plichten, dan is het immers veel logischer om de wortel en de stok in één hand te houden. In 2003 kwam uiteindelijk een samenwerkingsakkoord tot stand tussen de verschillende bevoegdheidsniveaus, om een sluitende aanpak inzake begeleiding en opvolging van werkzoekenden mogelijk te maken. In tegenstelling tot optimistische berichten die nu en dan opduiken, alsof we in België nu resoluut de weg van de activering ingeslagen zijn en de vruchten daarvan volop plukken, denk ik dat we hoogstens van een begin kunnen spreken, met vooralsnog een ondui-

delijk effect. Diegenen die nu ongeduldig staan te roepen om resultaten, wil ik waarschuwen dat we bij onze concrete aanpak ongetwijfeld nog heel wat leergeld zullen moeten betalen. De bevoegdheidsopsplitsing blijft overigens, ondanks het samenwerkingsakkoord, een doelmatige afstemming van het beleid op de zeer uiteenlopende realiteit van de regionale arbeidsmarkten bemoeilijken.

Ouderen, levenslang leren en de nood aan een competentieagenda

In de noordelijke landen is de hoge werkzaamheidsgraad duidelijk de resultante van een hoge werkzaamheid bij de jongeren (50%, tegenover 40% in EU-25), bij de 25-49-jarigen (84% tegenover 79% in EU-25) en bij de vijftigplussers (72% tegenover 56% in EU-25). Met andere woorden, het werk en werken zijn billijk verdeeld over de bevolking op beroepsactieve leeftijd. De lage arbeidsdeelname in België heeft vooral te maken met de bijzonder lage arbeidsdeelname van vijftigplussers (en zeker van 55-plussers). Enkel in Polen ligt de werkzaamheidsgraad bij de 55-plussers nog lager.

Vroeg stoppen met werken zit blijkbaar diep verankerd in onze mentaliteit en de Vlaamse situatie heeft op dit punt veel weg van een vicieuze cirkel. Het dichtbij leggen van de eindmeet van de loopbaan heeft immers een pervers effect. Een sociaal bestel dat fatsoenlijke uitkeringen en voorzieningen wil blijven betalen, kan zich zulke korte loopbanen maar permitteren als de werkzaamheidsgraad in de leeftijdsgroep van 25-49 jaar zeer hoog ligt, en ook een grote productiviteit wordt gerealiseerd. Dit betekent dan dat mensen op hun vijftigste vaak uitgeperst zijn, of toch dat gevoel hebben, en de arbeidsmarkt al dan niet gedwongen vroegtijdig verlaten. Omwille van de vaak vroege uitstap wordt in het menselijk kapitaal van ouder wordende werknemers ook weinig geïnvesteerd. Dat voedt de overtuiging van werkgevers dat ouderen oninteressant zijn. De aantrekkelijke mogelijkheden om de arbeidsmarkt vroegtijdig te verlaten (waardoor oudere werknemers potentieel een zwaar sociaal passief betekenen voor hun werkgever) en de relatief hogere loonkost van oudere werknemers, zorgen er ook voor dat ouderen niet gemakkelijk aangeworven worden. Dit leidt bij de vakorganisaties dan weer tot de overtuiging dat er

helemaal geen jobs voor ouderen zijn, zodat uitstapregelingen hard nodig zijn.

Zulke vicieuze cirkel lijkt in Vlaanderen effectief te bestaan. De bijzonder *lage* werkzaamheidsgraad van ouderen gaat inderdaad gepaard met een bijzonder *hoge* werkzaamheidsgraad in de middelste leeftijd, zowel voor mannen als vrouwen. Dit is een uitzonderlijk patroon in de EU: de werkzaamheidsgraden van ouderen zijn binnen de EU-landen *positief* gecorreleerd met de werkzaamheidsgraden in de middenleeftijd. De Vlaamse uitzondering heeft het karakter van een zichzelf bestendigend systeem. Het komt eropaan om deze vicieuze cirkel te doorbreken. Dit doorbreken veronderstelt dat het gebruik van uitstapregelingen verder beperkt wordt, dat aanwervingsremmen (zoals loonkosten) voor ouderen worden gedrukt, dat er in de bedrijven een leeftijdsbewust beleid gevoerd wordt op basis van competenties, en dat levenslang leren een realiteit wordt.

Over de hele lijn is een voldoende dynamische arbeidsmarkt nodig, zodat ook ouderen meer mobiel kunnen zijn op de arbeidsmarkt. Mobiliteit en werkzaamheid lijken immers positief gerelateerd aan elkaar. Over het algemeen gaat een beperkte mobiliteit samen met een lage werkzaamheidsgraad (België), terwijl in landen waar de mobiliteit hoger is, de werkzaamheidsgraad gevoelig hoger ligt (Denemarken). De mobiliteit wordt hier uitgedrukt in termen van gemiddelde jobanciënniteit: hoe lager deze is, hoe hoger de mobiliteit. In Denemarken bedraagt deze 8,4 jaar, in Nederland 9,9 jaar en in België 11,6 jaar. De mobiliteit draagt bij tot de inzetbaarheid van arbeidskrachten en een betere 'match' tussen vraag en aanbod. Uiteraard is deze relatie niet eenduidig. Voorwaarden voor mobiliteit kunnen op diverse terreinen liggen. Denk aan de wijze van bezoldigen. In België worden loonsverhogingen toegekend op basis van anciënniteit wat de externe mobiliteit afremt. Bij de verandering van werkgever moet een werknemer dikwijls van nul beginnen of met een beperkte anciënniteit. Verder hebben de geldende regels bij herstructureringen en sluitingen van bedrijven een effect op de mobiliteit. In sommige landen worden eerst de meest recent aangeworven werknemers ontslagen, in andere landen zoals België zijn dat eerst de oudere werknemers. Van belang is dat een herstructureringsbeleid focust op een snelle over-

gang van werk naar werk, kortom op een activerend herstructureringsbeleid.

Mobiliteit en dynamiek op de arbeidsmarkt hangen ook samen met de mate waarin de wetgeving contractuele flexibiliteit toelaat. In landen als Denemarken en het Verenigd Koninkrijk is het voor werkgevers gemakkelijk – in termen van ontslagpremies of wettelijke opzegtermijnen of omstandigheden waarin een ontslag toegestaan is – om werknemers te ontslaan. In Nederland en België is dit moeilijker. Al worstelt België hier tevens met een groot verschil tussen arbeiders en bedienden, waarbij de eersten weinig ontslagbescherming genieten en de tweeden een vrij hoge. Een ander aspect van contractuele flexibiliteit ligt in de wettelijke regeling inzake tijdelijke arbeid, in het bijzonder inzake uitzendarbeid. De Belgische wetgeving is restrictiever dan het gemiddelde voor de OESO. In België werkt 8,7% van de werknemers via een tijdelijk contract tegenover 13,7% gemiddeld in Europa (9,5% in Denemarken; 14,8% in Nederland; 15,5% in Zweden en 16,6% in Finland).

Samen met een hoge werkzaamheidsgraad en mobiliteit behoren de noordelijke landen eveneens tot de Europese top inzake deelname aan levenslang leren: 24% van de werknemers neemt deel aan opleiding (gemiddelde van de landen). Men kan veronderstellen dat deelname aan opleiding en mobiliteit elkaar versterken. Hoe dynamischer een arbeidsmarkt, hoe meer mobiliteit, hoe meer mensen zullen deelnemen aan opleiding, aangezien ze veelal een opleiding moeten volgen in een nieuwe job. Omgekeerd zijn beter opgeleide werknemers beter in staat om de concurrentie te laten spelen en hun vaardigheden bij een andere werkgever tot hun recht te laten komen, wat de mobiliteit verhoogt. Gegeven deze hypothese hoeft het niet te verwonderen dat Vlaanderen slecht scoort inzake deelname aan levenslang leren (10% van de werknemers, tegenover 17% in Nederland). De sleutels voor oplossingen situeren zich op verschillende bevoegdheidsniveaus: contractuele flexibiliteit is een federale aangelegenheid, competentieontwikkeling via opleiding en levenslang leren een Vlaamse aangelegenheid. Dit maakt het niet gemakkelijk, maar kan ook geen excuus zijn om bij de pakken te blijven zitten. Op het Vlaamse vlak stellen we om die reden een omvattende competentieagenda op punt. Een wederzijds tastbaar en

gagement van onderwijs en bedrijfsleven is daarin essentieel.

Allochtonen: investeren in succeservaringen om vicieuze cirkels te breken

Als Vlaanderen inzake arbeidsmarkt met Nederland, maar ook met een aantal noordelijke landen iets gemeen heeft dan is het de achtergestelde situatie van allochtonen op de arbeidsmarkt. Op de gelijke kansen-as worden beide landen met een knelpunt geconfronteerd dat tevens de verbindingsfunctie van de verzorgingsstaat onder druk zet. Hier hebben we te maken met een werkelijk vicieuze cirkel van feitelijke tekorten, vooroordelen en mislukking, die elkaar voeden. Werkgevers hebben dikwijls vooroordelen om allochtonen aan te werven. De werkloosheid onder jonge allochtonen blijft hoog. Dit werkt ontmoedigend op de motivatie van jonge allochtonen om te studeren en de school af te maken. Falen in het onderwijs leidt op zijn beurt tot feitelijke tekorten in competenties, waardoor succes op de arbeidsmarkt belemmerd wordt. Hierdoor wordt het gevoelen dat werkgevers nooit allochtonen wensen aan te werven en dat er helemaal geen jobs zijn voor allochtonen weer bevestigd. En zo draait de cirkel rond.

Het komt er dus op aan om succesverhalen te boeken die deze vooroordelen ondermijnen. Het Vlaamse beleid inzake evenredige deelname op de arbeidsmarkt (EAD), gericht op allochtonen, personen met een arbeidshandicap en ouder wordende werknemers, heeft inspiratie gehaald uit de Nederlandse aanpak ter verbetering van de arbeidsmarktpositie van allochtonen. De convenanten tussen de arbeidsbureaus en de sector van het midden- en kleinbedrijf (MKB Nederland) hebben ons (mede) geïnspireerd om het project Jobkanaal te heroriënteren. In dit project engageren alle Vlaamse werkgeversorganisaties zich samen om jaarlijks vijfduizend mensen uit de kansengroepen aan duurzaam werk te helpen. Consulents werken daarbij intensief samen met VDAB, de uitzendsector en de sector van de onbetaalde bemiddeling. Zo verbindt de VDAB er zich toe om voor elke vacature vier passende kandidaten door te sturen, of anders binnen de week aan te geven dat er voor die vacature geen geschikte kandidaten uit de kansengroepen voorhanden zijn. De Jockanaalconsulents proberen de

werkgever te overtuigen om de vacature gedurende een periode van maximaal drie weken exclusief voor te behouden voor kandidaten uit de kansengroepen.

Een sociale staatshervorming als onderdeel van een hervormingsagenda

De komende federale regeringsvorming zal meer hervormingen in de steigers moeten zetten dan wij tot hiertoe gewoon waren. Om Okuns 'big trade-off' te overwinnen, is een verstandige en krachtige overheid nodig, of beter, overheden die samen verstandig en elkaar versterkend optreden. België, in casu, heeft daarom nood aan een *sociale staatshervorming*. We hebben nood aan een staatshervorming die de verschillende overheden toelaat om een krachtiger sociaal beleid te voeren. Een sociale staatshervorming moet bijdragen tot overheden die krachtiger en daardoor doeltreffender zijn, en beter op elkaar inspelen en daardoor samen doelmatiger zijn.

Een krachtige overheid is een overheid die over sterke en samenhangende hefboomen beschikt in functie van de bevoegdheden die aan haar toegevoegd zijn, en over de noodzakelijke financiële capaciteit om die hefboomen effectief in te zetten. Een debat over de staatshervorming is daarom een debat over de *kerntaken* van iedere overheid en over de noodzakelijke financieringscapaciteit die aansluit bij die kerntaken.

Opdat overheden zo goed mogelijk op elkaar zouden inspelen en opdat hun gezamenlijke actie zo doelmatig mogelijk zou zijn, is responsabilisering belangrijk. Het staatsbestel moet de verschillende overheden ertoe aanzetten om acties te ondernemen die gemeenschappelijke doelstellingen (bijvoorbeeld optimale sociale bescherming, hoge werkzaamheid, ecologische ontwikkeling) dienen. Dat veronderstelt dat er ook voor de overheden 'positieve budgettaire incentives' zijn om deze acties te ondernemen; in de mate dat het positieve budgettaire effect van het beleid van één overheid zich situeert bij een andere overheid, moet een correcte verrekening voor de juiste incentives zorgen.

Een kerntaak van de Belgische federale overheid en de federale sociale zekerheid is bijvoorbeeld de

financiering en organisatie van fatsoenlijke pensioenen; een kerntaak van gewesten en gemeenschappen is – of beter, zou moeten zijn – alles wat te maken heeft met investeringen in menselijk kapitaal, activering van menselijk kapitaal en integratie in arbeidsmarkt en samenleving. Dat laatste is vandaag niet helder geregeld. Het is soms aangevoelen om 'verzekering' en 'verheffing' nauw met elkaar te verbinden, met name wanneer het gaat over de werkloosheidsverzekering. Dat maakt het niet gemakkelijk om de verschillende doelstellingen die samenhangen met kerntaken, netjes uit te splitsen over de verschillende overheden. Zelfs al bakken je zorgvuldig de kerntaken van iedere overheid af, dan nog blijft er een voortdurende wisselwerking in het nastreven van doelstellingen. Dat geldt in het bijzonder in het arbeidsmarktbeleid. Als investeren in menselijk kapitaal, activeren van menselijk kapitaal en integratie in arbeidsmarkt en samenleving één van de kerntaken vormt van gewesten en gemeenschappen, dan veronderstelt dat een grondige bevoegdheidsherschikking. Tenminste zouden de regionale overheden bevoegd moeten worden voor het werkgelegenheidsbeleid voor doelgroepen, zoals activering van werkloosheidsuitkeringen of zelfs doelgroepsgerichte (selectieve) kortingen op sociale bijdragen, evenals voor het vrijstellings- en sanctiebeleid met betrekking tot de beschikbaarheid van werkzoekenden voor de arbeidsmarkt, binnen een 'normatieve bandbreedte' die vastgesteld wordt door de federale overheid. Daarbij moeten de kosten en de baten van hun actie voor de begrotingen van de federale overheid, en de federale sociale zekerheid zo correct mogelijk verrekend worden.

Ook de lokale overheden hebben een rol te spelen in de agenda van de verzorgingsstaat. Het waarmaken van de verbindingsfunctie situeert zich het best bij de overheden die het dichtst bij de mensen staan, bij de gemeentelijke en subregionale overheden. Ik houd van de uitdrukking 'verbindingsstad'. In mijn beleid hebben de gemeenten en steden een duidelijke rol en verantwoordelijkheid. Voorbeelden zijn de aanpak van de hardnekkige jeugdwerkloosheid, waar ik uitdrukkelijk de gemeenten als partner heb opgenomen, maar ook het onderwijs, waar ik ruimte geef aan lokale betrokkenen (bijvoorbeeld via de Lokale Overlegplatforms met betrekking tot gelijke kansen in het onderwijs) en gemeentelijke actoren (via het nieuw tot stand te

brengen flankerend gemeentelijk onderwijsbeleid). In mijn visie vervangen de gemeentelijke overheden niet de Vlaamse of de federale overheid, maar spelen ze wel een belangrijke coördinerende en initiatiefbevorderende rol.

Een krachtige overheid impliceert evenwel niet dat hiermee het overleg met het middenveld moet worden gefnuikt. Integendeel, ik ben voorstander van een gestructureerd overleg met de sociale partners en andere relevante actoren.

Besluit

Of het nu gaat over onze ambities op het gebied van welvaart, sociale bescherming, werkgelegenheid of kwaliteit van onderwijs: globalisering en vergrijzing stellen onze samenlevingen niet voor een onverbidelijke keuze tussen 'hoog mikken' of 'eerlijk verdelen'. Je zou bijna kunnen stellen dat het tegendeel waar is: hoog mikken met de onderwijsagenda binnen elke school is een voorwaarde om welvaart in de brede samenleving te creëren en eerlijk te verdelen. Net zoals hoog mikken met de competentieagenda binnen elk bedrijf een voorwaarde is om welvaart te creëren en eerlijk te verdelen. Globalisering verhindert dat niet, maar nodigt daar des te meer toe uit, meer nog, kan ons daartoe dwingen. De totstandkoming van een grote Europese eenheidsmarkt stelt ons evenmin onverbiddelijk voor de keuze tussen hoog mikken en eerlijk verdelen. Een actieve EU kan een positieve rol spelen ter ondersteuning van de 'slimme investeringsstrategie' die nodig is in elke lidstaat.

Welke bestuursstijl past daarbij? Mijn onderwijsmotto is 'voortdurend verstandig vernieuwen', waarbij we het goede midden vinden tussen de spreekwoordelijke Scylla en Charybdis. Ik heb het dan over de Scylla van drammerigheid en slingerbewegingen die leiden tot hervormingsmoeheid, en de Charybdis van sussende verhalen die de noodzakelijke inspanning minimaliseren en de hervormingsbereidheid bij voorbaat in de kiem smo-

ren. Een open hervormingsagenda veronderstelt dat klaar en helder wordt uiteengezet waarom hervormingen nodig zijn, welke richting we uit moeten en wat we ermee kunnen en willen bereiken. Een open hervormingsagenda moet systeemtekorten durven formuleren en ter discussie leggen, ook al gaat men daarmee in tegen (valse) overtuigingen en vooroordelen. Tegelijkertijd moet geïnvesteerd worden in succeservaringen die valse overtuigingen en vooroordelen ontkrachten. Waar mogelijk moet dergelijke agenda vertrekken van bestaand wederzijds vertrouwen, bijvoorbeeld tussen sociale partners, of tussen het publiek en onderwijsinstellingen. Waar nodig moeten wederzijds vertrouwen en vertrouwen in de toekomst versterkt worden.

Frank Vandenbroucke

Minister van Werk, Onderwijs en Vorming

Minister Vice-President van de Vlaamse Regering

Noot

1. Deze tekst is een samenvatting en herwerking van de toespraak op het symposium van WRR en SER "Naar een nieuwe sociale investeringsagenda", Den Haag, 16 januari 2007 (bewerking: Luc Sels). De volledige versie is te vinden op www.ministerfrankvandenbroucke.be.

Bibliografie

- Berlin, I. 1958. *Two concepts of liberty*. Oxford: Clarendon Press.
- Cantillon, B. 2005. Hoe sociaal en zeker is de sociale zekerheid nog? Reflecties over de toekomst van de sociale zekerheid in België. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 4: 707-723.
- Muffels, R. & Luijkx, R. 2004. *Job mobility and employment patterns across European welfare states. Is there a "trade-off" or a "double-bind" between flexibility and security?* Paper for the TLM.Net conference "Quality in labour market transactions: a European Challenge", Amsterdam, 25-26 November 2004.
- Okun, A.M. 1975. *Equality and Efficiency: The Big Trade-off*. Washington: The Brookings Institution.